

SZABADABB MOZGÁS A KÖZÉPISKOLÁK FELSŐ OSZTÁLYAIBAN.

— Drezdai tapasztalatok. —

Körülbelül egy évtizeddel ezelőtt hangzott fel Németországban legelőször ez a jelszó: Szabad mozgás a középiskola felsőbb osztályai-
ban (Bewegungsfreiheit). Azok, akik ennek a reformtörekvésnek hi-
veivé szegődtek, a középiskolának olynemű szervezését sürgetik, mely
lehetővé teszi, hogy a tanuló a legfelsőbb osztályokban az egyéni
hajlamainak kedvező tárgycsoportokkal (azaz: vagy a humaniorákkal
vagy a reáliákkal) behatóbban foglalkozhassék. Azzal érvelnek, hogy
ma nagyon élesen válik széjjel a közép- és főiskola; nincs meg az
átmenet a mindenre jogosító, általános műveltséget adó középiskola
és a szakszerű tudományos irányban haladó főiskola közt; emennek
is, amannak is érdeke, hogy a széjjelválás ne következék be hirtelen
ugrással, hanem lassú előkészülettel, egymáshoz való észrevétlen kö-
zeledéssel. Egy 17—18 éves ifjú már határozottan érzi, hogy milyen
pályára van hivatottsága, kedve és kilátása: ha módot adunk neki,
hogy ennek az immár jogosult előszeretetnek vagy tanulmányi szük-
ségletnek általános műveltsége csorbitása nélkül a lehetőség szerint
eleget tehessen, nagy szolgálatot teszünk neki, s általa a nemzeti
közműveltségnek, a nemzet tudományos életének. Az egész törekvés —
mondanom sem kell — természetes következménye a középiskolai
jogosítás egységének, melyet az egyes típusok változatlan fenntartása
mellett, a német birodalom államkormányai 1901-ben elhatároztak és
életbe léptettek. Ha egyaránt bármely főiskola nyitva áll a bármely
középiskolát végzett tanulóknak, elvileg megengedhetőnek látszik az
is, hogy az egyes középiskolai típusokon belül is helye lehessen bizo-
nyos mértékű differenciálódásnak, azaz: szabadabb mozgásnak. E kí-
sérletek azóta megsokasodtak, s ma is folynak, anélkül, hogy mind-
eddig egyetlenes érvényű kormányrendeletek kibocsátását vontak
volna maguk után.

Jankovich Béla volt miniszter úr a jelzett mozgalom iránt

érdeklődvén, az 1916. év nyarán azzal bízott meg, hogy a kir. szász-oroszági, névszerint a drezdai középiskolákat látogassam meg s a legfelsőbb osztályokban életbeléptetett «szabadabb mozgást» különösen a klasszikus nyelvek és irodalmak oktatása szempontjából tegyem helyszíni tanulmány tárgyává.

Miután a külügyminiszterium útján az előzetes intézkedések megtörténtek, minden nehézség nélkül érkeztem dr. Rados Gusztáv műegyetemi nyilv. r. tanár úrral egyetemben (kinek a matematikai tanulmányokra nézve az enyémhez hasonló megbízatása volt) június 19-én Drezdába. A rákövetkező napon a szász kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak előre értesített tanácsosával egyetértően megállapítottuk azokat a drezdai középiskolákat, melyeknek meglátogatása utazásunk célja szempontjából ajánlatosnak és sikert ígérőnek látszott. A részemre kijelölt három középiskola: Drei-König-Schule (reform-reálgimnázium), König-Georg-Gymnasium (Reformgymnasium) és a Vitzthum-féle Gymnasium (humanisztikus gimnázium). Mindhárom középiskola igazgatóival előzetesen kijelöltem az órarend alapján azokat a leckeórákat, melyeken megjelenni óhajtottam. Ily előzmények után június 23-án reggel 7 órakor megkezdtem látogatásaimat s 24-én, 26-án, 27-én, 28-án és 29-én folytattam és befejeztem őket. A jelzett 6 nap alatt összesen 18 teljes leckeórán voltam jelen, még pedig 11 latin, 6 görög és 1 francia órán, túlnyomóan a felső három évfolyamban (azaz: az Obersecunda, Unterprima és Oberprimában).¹

Feladatomat két kérdés körül láttam meghatározottnak. Egyik: mily módon és minő berendezéssel igyekeznek az illető középiskolák az úgynevezett szabadabb mozgást biztosítani a klasszikus nyelvek körében? Másik: minő a klasszikus nyelvek tanításának eredménye a szabadabb mozgást megengedő legfelsőbb osztályokban? Az ezen kérdésekre adandó feleletből a hazai viszonyokra való tanulságok önként következnek.

A következőkben a hely színén szerzett tapasztalataimat fogom előadni, általában megjegyezve, hogy a feltalált állapotok csak részben tüntették fel az intézetek működésének rendes képét: egyik

¹ Előtte Albrich Károly, a nagyszebeni ág. hitv. ev. főgimnázium igazgatója látogatta meg a König-Georg-Gymnasiumot és a Drei-König-Schulét, ugyancsak a szabad mozgás berendezésének megfigyelése végett. Tapasztalatairól a nagyszebeni tankerület középiskolai igazgatóinak 1914. április 20—21-én tartott értekezletén számolt be e címen: «A középiskola reformja Németországban» (Jegyzőkönyv 6—22.). — Az idevágó németországi reformmozgalmakat tudtommal Endrei Gerzson ismertette nálunk legelőször a *M. P.* 1906. évf.-nak 247. s az 1907. évf. 342—348. lapjain.

intézet épületét a katonaság foglalta le, s így idegen helyiségben (egy polgári iskolában) kellett meghúzódnia; mindhárom iskola megfogyatkozott tanári létszámmal, itt-ott osztályösszevonással vagy leszállított óraszámmal, esetleg napról-napra változó ideiglenes órarendekkel s a legfelsőbb osztályokban lepadt tanulóssággal dolgozott. Ezek az abnormis viszonyok megnehezítették feladatomat, de azért nagyjában mégis sikerült a felvetett kérdésekre a feleletet megtalálnom.

A *Drei-König-Schule* szervezete ma már eléggé ismeretes. Az alsó három osztályban idegen nyelvként a francia szerepel; a latint a IV-ik évben kezdik s tanítják hat éven át összesen heti 37 órában. Látogatásaim keretébe ezt az iskolát azért kértem felvételni, mert latin nyelvi oktatásának berendezése teljesen megegyezik a König-Georg-Gymnasium reálgimnáziumi irányával, úgy, hogy az utóbbit mintegy megfosztva kombináltságától, teljes tisztaságában figyelhettem meg ebben a reformiskolában. Az engem érdeklő kérdés itt az volt, mit lehet három évi francia alapvetés után hat év alatt heti 37 órában a latin nyelvben elérni? s nevezetesen el lehet-e érni, hogy a tanulók az utolsó osztályokban az illető klasszikus szöveget a maguk erején megértsék és lefordítsák? A felvetett kérdésre tapasztalataim alapján nem mernék igenlő választ adni. Az eredmény, dacára a kitünően képzett tanárok minden buzgóságának, nem elégitett ki. A tanulók csakis a tanár folytonos támogatása és szájba adása mellett boldogultak valahogyan a latin szöveggel. E jelenség okát részemről az órák aránylag csekély számában, de talán még inkább a tanfolyam megrövidítésében találok. Az anyagnak erőszakos összesűritése, a rövidebb úton célhoz jutás szándéka, a sietve haladás és ideges előretörtetés, a gyors tölesérezés úgy bosszúlja meg magát, hogy az ismeretek ingadozókká és felszínesekké válnak. Így jó létre az a bizonyos találgató fordítás, mely könnyelműségre szoktat, holott a klasszikus tanulmányoknak az én szememben egyik legfőbb érdeme a lelkiismeretes munkára nevelés.

Mint figyelemreméltó dolgot emelem ki, hogy az intézet felső osztályaiban tárgyalt latin olvasmány többnyire szemelvényes jellegű; az írónak nem *egy* művével foglalkoznak az egész időszakon át, hanem ugyanazon írónak különböző műveiből választanak ki darabokat bizonyos összefoglaló szempontok szerint. Például az Unterprimában Ciceróból vett chrestomathiát olvasnak, mely úgy van megszerkesztve, hogy a tanuló a könyvből megismeri Cicero életét, magának Cicerónak szavaiból, különböző műveinek idevágó részeiből. Ahol az órák száma kevés, s ahol ennél fogva elmélyedő olvasásra nincsen elegendő idő, bizonyára igen ajánlatos az említett módon készült olvasókönyv használata.

A Drei-König-Schuléről még csak azt akarom megjegyezni, hogy ennek az iskolának két Primájában még röviddel ezelőtt, az 1913-ik évig, kiegészítő latin tanítás folyt. Azők a tanulók ugyanis, kik filologusok vagy theologusok akartak lenni, a heti 5 órai közös tanításon kívül még heti 2—2 órai külön oktatásban részesülhettek. Ez a külön oktatás abból állott, hogy az illető tanulók többet olvastak, mint társaik, anélkül azonban, hogy a többlet ellenében más tárgyakból kevesebbet kellett volna végezniök. (Ez tehát nem Bewegungsfreiheit, hanem Ergänzungsunterricht.) Például az Unterprimában a leendő filológusok és theologusok a közös olvasmányi anyagon (Sallustiuson, Cicerón és Vergiliuson) kívül még olvastak szemelvényeket Catullusból, Tibullusból és Propertiusból s tanultak római magánrégiségeket; az Oberprimában pedig a kiegészítő oktatás abból állott, hogy az illetők Horatiusból több szatirát és episztolát olvastak, mint társaik. E berendezést állítólag azért szüntették meg, mert most már az egyetemek is gondoskodnak latin nyelvi pótló tanfolyamokról, s mert a külön oktatásra nagyon kevés tanuló jelentkezett. A német kultúrai belátás komolyságára vall, hogy a reformált reálgimnázium tanulói a jelzett lehetőséggel csak igen kivételesen éltek. Tudja ott mindenki, hogy se theologus, se filológus nem lehet senki, aki alaposan nem tanulta meg a latin és görög nyelvet, vagyis: aki humanisztikus gimnáziumot nem végzett.

A *König-Georg-Gymnasium* a humanisztikus gimnáziumnak és a reálgimnáziumnak olynemű kombinálása, hogy az első három évben (Sexta, Quinta, Quarta) még nincsen latin (hanem francia), a negyedik évben (az Untertertiában) a francia nyelv folytatólagos tanítása mellett belép a latin nyelv; az V-ik év (Obertertia) végeztével beáll a teljes elágazás, azaz: széjjelválík a gimnáziumi irány (*a*) és a reálgimnáziumi irány (*b*); az *a*-ban francia, latin, görög, a *b*-ben francia, latin, angol tanítatik. Ez így tart végig, de azzal az újabb differenciálódással, hogy az utolsó két évben mind a gimnáziumi, mind a reálgimnáziumi irány tanulói némi szabad mozgást élveznek, egyrészt a klasszikus nyelveknek nagyobb vagy kisebb, másrészt a matematikai és természettudományi tárgyaknak kisebb vagy nagyobb mértéke közötti választás lehetőségével. Az utolsó két évben tehát az eredetileg egy irányú, majd két irányra oszló oktatás már négyféle változatot mutat. Rövidség kedvéért betűjelzést használva: a_1 = több klasszikus (gör., latin) nyelvi tanulmány és kevesebb a reáliákból; a_2 = kevesebb klasszikus (gör., latin) tanulmány és több a reáliákból; b_1 = több latin és modern nyelvi tanulmány és kevesebb a reáliákból; b_2 = kevesebb latin és modern nyelvi tanulmány és több óra a matematikából és természettudományokból.

E négyféle lehetőséget a két Primában akként rendezi be a K.-G.-Gymnasium, hogy az a_1 8 latin és 8 görög órát kap, az a_2 ellenben 6 latin és 6 görög órát; a b_1 -hez tartozó tanulók 6 latin, a b_2 -höz tartozók 3 órai latin oktatásban részesülnek évfolyamonként. A különbségeket úgy kell érteni, hogy a gimnáziumi ágazat primáinak tanulói közösen és együttesen kapnak 6 latin és 6 görög órát, s azonfelül egy részük külön heti 2 latin és 2 görög órát, melyeknek tartama alatt az osztályok másik része más tanteremben tartózkodik s ott 2—2 órával többet kapnak a reáliákból. Az órarend tehát úgy van elkészítve, hogy a Primák latin és görög óráinak egy része pontosan egybeesik a reáliák óráinak egy részével (mint nálunk a görög és görögpótló órák).

Fontos volt megtudnom, mi az, amivel a gimnáziumi ágazat primáiba járó tanulók egy része többet tanul a latin és görög nyelvből, mint a másik rész?

A latin nyelvből és irodalomból a főkülönbség az, hogy az a_1 lehetőséget választó tanulók azokon az órákon, melyeken osztálytársaik nincsenek jelen, behatóbb latin stílusgyakorlatokkal, német szövegeknek latinra való fordításával foglalkoznak. Ehhez képest amazok az érettségi vizsgálaton latin pensumot (németből latinra való fordítást) írnak, míg a többiek ugyanakkor csak latinból németre fordítanak.

A reálgimnáziumi ágazatban az órák közötti különbség rendes viszonyok közt oly tetemes (6 és 3), hogy az osztály latin nyelvi oktatása teljesen különvált, s ugyanazokat az auctorokat, de más kiszemeléssel és más terjedelemben olvassák az egyik és másik lehetőséggel élő tanulók.

A görög nyelv és irodalom tanításában is hasonló berendezést követnek. A főkülönbség az olvasmányi anyag mennyiségében van. Például: valamennyien együtt olvassák az Ilias bizonyos könyveit, egyik részük ezenfelül még néhány könyvet külön. Vagy: együtt olvassák Sophokles Antigonéját, de mivel a tanulók egy része hetenként 2 órán át nincsen jelen, az ezalatt tárgyalt részeket az illetők otthon olvassák német fordításban. A görög nyelv tanára szíves volt a két primának görög anyagát röviden összeállítani. Ezt az összeállítást tanulság kedvéért ide iktatom:

Unterprima: a) Valamennyi tanuló olvasta az Odysseiát, Platon Apológiáját, Kritonját, és szemelvényeket a Symposionból és Phaidonból, továbbá Sophokles Oidipusát s valamennyi tanuló áttekintést nyert a görög művészet történetéből. b) A «Vollhumanisták» részükre kiszabott külön heti 2 órában a görög mondattan egyes fontos jelenségeit behatóbban ismerték meg, az Odysseiából többet olvastak s a rögtönzött fordításban alaposabban gyakoroltattak, mint osztálytársaik.

Oberprima: a) Valamennyi tanuló: Sophokles Antigone, Ilias szemelvényekben, Thukydides, Demosthenes. b) Vollhumanisták azonfelül: Még néhány ónek az Iliasból; rögtönzött fordítás más, nem iskolai íróból (Florilegium græcum collectum a philologis Afranis); Aischylosnak vagy Euripidesnek egy tragédiája a Wilamowitz-féle műfordítás segítségével. «Általában ennek a csoportnak tanulói», írja a tanár, «mélyebb betekintést nyernek az antik műveltségbe, a művészet-történelem, irodalomtörténet és régiségek körében, míg a mozgás szabadságával élő társaik mindezekben a területeken csupán az aucto-
 rok megértéséhez multhatatlanul szükséges ismeretekkel kell, hogy beérjék».

Közfelkiszik már most az a pedagógiai kérdés, hogy ugyanazon osztály tanulóinak ugyanazon tantárgy keretében előálló kettéválása nem okoz-e zavart az oktatásban s nem veszélyezteti-e a műveltség egységét? Bizonyos nehézségek — a tanárok állítása szerint is — kétségkívül fennforognak; de e nehézségek azért nem járnak nagyobb bajjal, mert az óraszámok a gimnáziumi ágazatban elég nagyok. Ha a tanulók 50 latin óra helyett csak 46-ot és 32 görög óra helyett csak 28-at kapnak, ez a különbség nem fogja a végeredményt lényegesen leszállítani vagy az osztályozás mértékének egységét érezhetően befolyásolni, aminthogy saját tapasztalatom alapján is állíthatom, hogy amikor α_1 és α_2 együtt voltak, nem igen lehetett a kétféle tanuló feleletei közt különbséget észlelni, bár az α_2 irányiak kevesebb latin, illetőleg görög órán vannak jelen, mint társaik. Más mód nincs, mint hogy a tanár amazoktól kevesebbet követel, mint emezektől, — bizonyára nem kívánatos, de ily arányilag kevés órafogyaték és kevés tanuló mellett elviselhető meghasonlás.

Általában megállapíthatom, hogy ennek a középiskolának gimnáziumi ágazatában (50, ill. 46 latin; 32, ill. 28 görög óra) a klaszszikus nyelvekből tiszteletes eredményt érnek el. Már be tudnak hatolni az olvasmány gondolati összefüggésébe és a kifejezőmód szépségébe; már nemcsak szó szerint fordítanak (ami szintén fontos), hanem csinos és szabatos fordításra töreksenek. Amit e részben az Oberprima Horatius-óráján hallottam, egészen kielégített. Házi preparáció alapján fordították le amaz ismeretes ódát «Ille et nefasto te posuit dies». Kevésbé elégtett ki egy másik ódának (Albi, ne doleas plus nimio) rögtönzött fordítása; de nem szabad feledni, hogy Horáciusról s ennek egyik nehezebb ódájáról volt szó. Meglepően szép eredmény mutatkozott a görög nyelvből. A tanulók nagy kedvvel foglalkoznak az írőkkel. Az Oberprimában hallottam Homeros Iliasának XVI. énekéből rögtönzött fordítást. Egy leckeórában 40 sort fordítottak, értelmesen és folyékonyan. A tanár elsőrendű. Épp oly dicséretes eredményt tapasztaltam az Obersecunda Anabasis-óráján.

A *Vitzthum-gimnázium*, mely az alapító grófi családtól kapta nevét, tiszta humanisztikus iskola: itt a latin nyelvet a Sextától kezdve kilenc évig heti 72, a görög nyelvet az Unterterciától kezdve 6 éven át heti 42 órában tanítják. A mozgás szabadsága annyiban érvényesül, hogy a legutolsó évben (tehát csak az Oberprimában) az osztály tanulói két csoportra oszlanak: egy nyelv-irodalmi és egy matematikai csoportra. A nyelvi csoport (A) tanulóinak latinból van heti 8, a matematikai csoport (B) tanulóinak 6 órájuk; továbbá A-ban van németből 4, B-ben 3 óra; franciából A-ban 3, B-ben 2 óra; matematikából A-ban 2, B-ben 5 óra; kémiából A-ban 0, B-ben 1 óra. Röviden: Az A csoport többet tanul a nyelvekből és irodalmakból s kevesebbet a reáliákból; a B csoport fordítva kevesebb nyelvi és több matematikai-természettudományi oktatásban részesül. Mondanom sem kell, hogy ezek a csekély differenciák a legutolsó esztendőben egyáltalában nem vehetők észre. Ha valaki 8 éven át már heti 64 órában tanult latinul s a kilencedik évben nem 8, hanem 6 órát kap e tárgyból, még a legkritikusabb szem se fog a két-féle csoport tanulóinak ismeretei közt számbavehető különbséget találni. Az óra-többletek felhasználásának módja itt hasonló a König Georg-Gymnasium berendezéséhez: németből latinra való fordítási gyakorlatok, a németből és franciából az irodalom egyes korszakainak behatóbb tárgyalása (a matematikából analitikai mértan, a differenciál- és integrálszámítás elemei, valami a matematika történetéből);

Talán nem szükséges hosszasan fejtegetnem, mily kiváló eredményekkel találkoztam ennek az iskolának klasszikus nyelvi és irodalmi leckeóráin. Csodálatos volna, ha másként volna. Az óraszám oly bőséges, a tanulók száma osztályonként oly mérsékelt, a tanárok oly kitünően képzetek s oly buzgók, hogy a növendékeknek szinte lehetetlen volna nem tanulniok s nem tudniok. Latinból az Obersecunda és Unterprima egy-egy óráján hallottam Vergilius- és Horatiusfordítást, azonkívül az Oberprimában 2 órában latin stílusgyakorlatokat (jelen volt 5 tanuló, a többi 6 azalatt matematikai órán). Főleg a latin stílusgyakorlatok leptek meg. Volt olyan fordítás is, melyet már a mult órában készítettek, s volt ex tempore fordítás is. A szövegek igen nehezek; egyik nem is római tárgyú (Hagen und Kriemhilde). Az első szöveget kifogástalanul fordította mindegyik tanuló; az új szöveggel is — némi segítséggel — igen jól megbirkóztak. A fordítás a legteljesebb klasszicitásra törekedett, a legfinomabb árnyalatok tekintetbe vételével, aminőkben minden filológus-szív gyönyörködhetik. Vajjon mindez szükséges-e és megegyezik-e a latin oktatás mai céljaival, természetesen vitatható kérdés. De hogy a tanulók jól megtanultak latinul, egészen kétségtelen. Nem hiszem, hogy tanári vizsgálatainkon

sok oly filológus-jelöltünk volna, aki a latin stílus-készség dolgában ennek az Oberprimának legjobbjával mérkőzhetnék . . .

Lássuk már most, hogy e röviden ismertetett tapasztalatok hazai viszonyaink szempontjából milyen következtetéseket vagy legalább tanulságokat engednek meg?

1. Még Szászországban is, ahol csak mintegy 40, nagyon hasonló viszonyok közt működő gimnázium és reálgimnázium áll fönn, a kir. kormány tartózkodott attól, hogy az intézetekre a «szabad» mozgást reáakényszerítse; annál kevésbbé vélném kívánatosnak ezt a berendezést kötelezővé tenni Magyarországon, ahol a főgimnáziumok száma 160 s ahol a középiskolák a tanítás nyelve, állami vagy nem állami jellegök, kormányzati viszonyaik stb. tekintetében annyira különböznek egymástól.

2. Nem szabad feledni, hogy a magyar gimnáziumok nagyobb részében a mozgásnak bizonyos fajtájú szabadsága máris megvan, amennyiben az V. osztálytól kezdve választhatnak a tanulók a görög és görög-pótló között. Az 1890. évi XXX. t.-c. ugyanazon osztályok tanulóinak műveltségében kétféleséget hozott máris létre, melynek további kiterjesztése az utolsó két osztályban nemcsak iskola-technikai, hanem pedagógiai és didaktikai szempontokból is aggodalmasnak látszik. Egy és ugyanazon osztály tanulóinak bizonyos művelődési anyagokban való elkülönülését ugyanis a közös tárgyak oktatása is megszenvedti. A König Georg-Gymnasiumban kedvezőbb a helyzet, mert itt az Obertertia után nem részleges, hanem teljes különválás megy végbe gimnáziumi és reálgimnáziumi irányokban, s csak ezen teljesen különvált ágazatok mindegyikének keretein belül lép életbe az utolsó osztályok szabad mozgása. Nekünk, úgy gondolom, első és legsürgősebb teendők az, hogy a görög-pótlónak elhibázott szervezetét megjavítsuk (pl. úgy, hogy a görög nyelv helyett francia nyelvet tanulhassanak a növendékek). Csak ha ez meglesz, beszélhetünk a legfelsőbb osztályok szabadabb mozgásáról.

3. Tekintettel arra, hogy Szászországban, kiválóan kedvező körülmények közt, 6 évi 37 órai tanítás mellett a latin oktatás eredményét nem találhattam kielégítőnek (bizonyára maguk a szász tanárok sem gondolkodnak másképpen), részemről csak aggodalommal nézhetnék olyan esetleges intézkedés elé, mely gimnáziumaink latin óráinak csökkentésére irányulna, oly megfontolás alapján, hogy a latin nyelvi oktatás későbbi megkezdése ellensúlyozhatja a leckeórák csökkentéséből eredő fogyatéket. Sohasem tudtam hinni abban az arithmetikai csodában, hogy 28 vagy 30 óra a legkedvezőbb körülmények közt is egészen annyi volna, mint 44 óra; és sohasem tudtam megérteni azt az okoskodást, hogy mivel latin nyelvi oktatásunk ered-

ménye köztudomás szerint 44 órával sem kielégítő, rövidítsük meg a tanfolyamot néhány évvel és szállítsuk le jelentékeny mértékben az óraszámot. A tanulmánynak későbbi életkorban való megkezdése csak akkor fokozhatná az eredményt, ha legalább a mostani óraszámot megtarthatnók, mert azzal az előnnyel, hogy növendékeink a latin nyelv tanulásához érettebb elmével és az anyanyelv grammatikájának megelőző ismeretével foghatnának, szemben áll az a hátrány, hogy emlékezetők a klasszikus nyelv szókincsének és alakjainak nagy terhét előhaladottabb korban már kevésbé bírja el, s hogy a latin alaktanak és mondattannak anyagát futvást (két esztendő alatt) kellene elsajátítaniok, az ismeretek kellő megérlelődésének lehetősége nélkül. Ha tehát valamikor mégis arra határoznók el magunkat, hogy a görög-latin gimnázium mellett egy latinos (reálgimnáziumi) típust szervezzünk, melyben a latin nyelvnek még 44 órát sem, sőt talán ennél sokkal kevesebb órát tudunk juttatni, akkor a logikus megoldás csak az lehet, hogy ebben az új iskolatípusban a latin tanítás végső célját másképpen, sokkal szerényebb mértékkel kell megállapítanunk, mint ahogyan a humanisztikus (görög-latin) gimnáziumban megállapítottuk. Ha majdan törvénybe iktatjuk az egységes jogositást, a végcélnak leszállítása a latin nyelvet tanító középiskolák egy részében formailag sem kifogásolható, mert hiszen ebben az esetben a latin nyelvet nem tanító reáliskolák is megkapják a humanisztikus gimnáziumokéhoz hasonló teljes jogositást. Vajjon az egységes jogositásnak az előzményekben nem gyökerező nyers elrendelése pedagógiai nézőpontból helyeselhető-e, más kérdés, melynek fejtegetésébe itt nem bocsátkozom.

Ezek után az általam meglátogatott iskolákról még néhány oly adatot és tapasztalatot közlök, melyek csak részben függenek össze megbízatásom tárgyával, de talán általánosságban némi érdeklődésre számíthatnak:

Ilyen az a tapasztalat, hogy a tanárok, kiket megismertem, egytől egyig kitünően képzettek. Volt olyan, aki inkább a klasszikus oktatás esztétikai vonatkozásait tartotta szem előtt; volt, aki viszont a formális képzésre helyezett nagyobb súlyt; volt régi szabású filológus is, de olyant, aki a nyelvben s a vele összefüggő filológiai ismeretanyagban fogyatékos készséget árult volna el, egyetlen egyet sem találtam. Az a benyomásom volt továbbá, hogy valamennyien lelkes hívei a klasszikus nyelvek tanításának; hisznek e tanulmányok nevelő értékében és kulturális jelentőségében. Mint általános törekvést említem, hogy valamennyien a klasszikus szövegeknek nemcsak akármilyen fordítását veszik célba, hanem a szóról szóra való nyers fordításon kívül (mely szintén szükséges) s ennek nyomában, irodalmi színvonalon álló, szép német fordítást is követelnek, s ilyenek min-

táit szolgáltatják maguk is. A pontos, hű, s egyúttal szép fordítás kidolgozása szemökben oly szellemi munka, mely a nyelvtudást gyarapítja, a tárgyi ismeretet gazdagítja, az ízlést fejleszti és az elmét élesíti.

Egy másik, igen általános tapasztalatom a tanulókra vonatkozik. Három iskola ifjúságát figyeltem meg, leckeórák alatt és óráközi szünetekben, s minden alkalommal gyönyörködtem abban a tiszteletudó, udvarias, művelt viselkedésben, melyet az ifjak tanáraikkal szemben is, de egymás között is tanusítottak. Élénkek és frissek voltak, de sohasem durvák és műveletlenek.

Azt hiszem, hogy nem tévedek, ha a tanárok lelkes munkásságát és a tanulók illedelmes viselkedését, úgyszintén az általában kielégítő tanulmányi eredményt annak a fölötte kedvező körülménynek tulajdonítom, hogy a tanulók létszáma osztályonként igen mérsékelt. Az utolsó normális évnél, az 1913-iknak értesítőit véve alapul, a Drei-König-Schule rendes és párhuzamos osztályaiban (valamennyi osztály párhuzamos) a tanulók létszáma a következő volt:

Sexta A : 41 ; Sexta B : 41 ; Quinta A : 39, B : 40 ; Quarta A : 44, B : 43 ; Untertertia A : 35, B : 35 ; Obertertia A : 37, B : 37 ; Untersecunda A : 33, B : 33 ; Obersecunda A : 27, B : 27 ; Unterprima A : 20, B : 20 ; Oberprima A : 24, B : 24.

A König Georg-Gymnasiumban a megfelelő számok ezek voltak: 41, 42 ; 40, 39 ; 43, 44 ; 38, 42 ; 40, 38 ; 29, 29 ; 20 ; 27, 23 ; 15 ; 18, 22 ; 19 ; 25, 28 ; 15 (az aláhúzott számok a felső tagozat humanisztikus, gimnáziumi irányát jelölik).

A Vitzthum-féle gimnáziumban (ahol párhuzamos osztályok nincsenek) : 37, 22, 32, 26, 41, 32, 26, 25, 19.

A szabály általában az, hogy az alsó osztályokban a maximális létszám 40, a felsőbbekben 30. Hogy ily viszonyok közt az oktatás és nevelés intenzívebb, bensőségesebb, egyénibb lehet, mint 60—70 tanulóval rendelkező osztályokban, nem lehet kétséges.

A tandíj magasabb, mint hazánkban. Drezdaiak fizetnek évi 150 márkát, vidékiek 180, 225, 264 márkát (a 15 márkára rugó beíratási díjon felül) aszerint, amint szüleik drezdai vagy vidéki illetőségűek. A Vitzthum-féle gimnáziumban még magasabb a tandíj: 240, ill. 300—450 márka. Szászország iparának és kereskedelmének fejlettségén és a középfokú iskolai intézmények differenciáltságán kívül bizonyára a magas tandíj is közrejátszik abban, hogy a gimnáziumokat aránylag kevesebb tanuló keresi fel.

Nyilvános évvégi vizsgálatok (e néven) vannak ugyan, de sem szelektciós, sem összefoglaló jellegűk nincsen. Pusztán formaságok. Ezt bizonyítja az is, hogy egy-egy intézet összes osztályainak vizsgálá-

latait *egy* nap alatt végzik (minden osztálynak csak *egy* tantárgyból van «vizsgálata»). Egy-egy osztálynak illetően vizsgálata $\frac{1}{2}$ óráig tart.

Egyhuzamban való tanítással nem találkoztam, de igenis azzal a berendezéssel, mely szerint a hét három délutánján tanítanak s három délutánján nem tanítanak. Az oktatás nyáron reggel 7-kor kezdődik s tart déli 12-ig vagy 1-ig. Bár ott is behozták a nyári időt, s így nyáron a 7 óra tulajdonképen 6-ot jelent, egyetlen későn jelentkező tanulót sem vettem észre; 7 óra 10 percekor minden tanár és tanuló a helyén volt. Télen 8-kor kezdik a tanítást. Az órák közötti szünetek akként vannak szabályozva, hogy az első lecke után van 10, a második után 20, a harmadik után 10, a negyedik után is 10 percnyi szünet.

Még több, az iskola belső életét jellemző vonást sorolhatnék fel. De a felhozottak is bizonyíthatják azt a mintaszerű rendet, pontosságot, szorgalmat, azt a német kötelességtudást és föltétlen megbízhatóságot, mely ezekben az iskolákban uralkodik. S bár a száz középiskolák igen régi hagyományokon épültek (melyek közt vannak mostani felfogásunkhoz kevésbé illők is, mint például a néhol még most is alkalmazott carcer-büntetés), általában nem lehet mondani, hogy ezek a nagyrészt értékes hagyományok oly súllyal nehezednének a lelkekre, hogy a korszerű haladást gátolnák. Éppen a felsőbb osztályokban életbeléptetett «szabad mozgás» mutatja, hogy ezek az iskolák fejlődésre képesek, s józan mérséklet határai közt tudnak és akarnak haladni az idők szellemével.

Mondanivalóimat azzal fejezhetem be, hogy a meglátogatott iskolák előljárói és tanárai kivétel nélkül messzemenő szívességgel fogadtak bennünket s készségesen megtettek mindent, ami helyszíni tanulmányaink eredményessége érdekében szükségesnek látszott.

FINÁCZY ERNŐ.

KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁINK ELHELYEZÉSE.

Az iskolák elhelyezésének, a székhely kellő kiválasztásának kérdése, mint iskolapolitikai probléma, nem minden iskolafajnál emelkedik egyforma fontosságra. Elenyésző a jelentősége az elemi népiskoláknál; kevésbé jelentős az egyes szakiskoláknál, melyek léte vagy szorosan egyes termelőhelyekhez van kötve (bányaiskolák, vincellériskolák) vagy pedig független a székhely viszonyaitól, mert népességüket nagy vidéktől kapják (pl. ipariskolák) vagy pedig tanulóik túlnyomó részét a velük kapcsolatos internátus szolgáltatja (pl. tanítóképzők). Hogy néhány példát említsünk, a tanítóképző népessége s